

3. 2006-os HELYZETKÉP

A kutatás során 30 mélyinterjú készült 26–35 éves szlovákiai magyar diplomás szakemberekkel. Az interjúalanyok felét férfiak, másik felét nők alkották. A többség, összesen 19 személy, a nyugat-szlovákiai területben élt (nagyreszt onnan is származott), tizenegyen a kelet-szlovákiai területben éltek.

3.1. A megkérdezettek jellemzői

A minta az alábbiakban feltüntetett mutatók szerint a következőképpen oszlott meg.

3.1.1. A szülők iskolai végzettsége

Három interjúalany az idevonatkozó kérdést inkább a származás szemszögéből közelítette meg. Az egyik azt válaszolta, hogy parasztcsaládból származik, ketten pedig azt, hogy munkáscsaládból. Az interjúalanyok döntő többségének szülei iskolai végzettségük alapján három csoportot alkottak:

a) Vegyes iskolai végzettségűek – vagyis az apa és az anya iskolai végzettsége eltért egymástól. Ezen belül a legkülönbözőbb kombinációkkal találkoztunk, az alapiskolai végzettségtől az egyik oldalon és a felsőfokú végzettségtől a másik oldalon, egészen a középfokú és felsőfokú végzettséggel rendelkező szülőpárokig. További kombinációk mutatkoztak a szülők neme szerint, azaz attól függően, hogy az anyának vagy az apá-

nak volt-e alacsonyabb, illetve magasabb iskolai végzettsége, de ennek bővebb taglalása a jelen tanulmány szempontjából nem igazán érdekes.

b) Középiszkolai végzettségűek.

c) Felsőfokú végzettségűek – azaz értelmiségi szülők.

A szülők iskolai végzettsége szempontjából hat megkérdezett volt értelmiségi szülők gyermeke, a többiek – leszámítva a két munkás-, illetve az egy parasztszaládból származót, ahol nem derült ki a szülők iskolai végzettsége – nagyjából azonos arányban egyes és középiszkolai végzettségű szülők gyermekei voltak. Az interjúalanyok háromnegyede tehát első generációs értelmiségi volt.

3.1.2. Az oktatás nyelve

A beszélgetések során felmerült a kérdés, hogy milyen tannyelvű oktatási intézményeket látogattak az interjúalanyok, konkrétan külön-külön milyen nyelvű óvodába, alapiskolába, középiszkolába és egyetemre jártak. A megkérdezettek a vizsgált szempontból három eltérő nagyságú csoportot alkottak:

Az elejétől a végéig, azaz a bölcsődétől/óvodától az egyetemig szlovák tannyelvű intézményeket látogatók csoportját, amelybe két interjúalany tartozott. Az egyiknek szlovák az édesanyja, s ő maga később Prágában járt egyetemre. Szavai azonban elárulják, hogy hivatalos elnevezését és besorolását leszámítva a szlovák tannyelvű óvoda és alapiskola igazából nem is volt szlovák. De valójában magyar sem.

„Volt egy szlovák alsó tagozat és egy magyar alsó tagozat. Sajnos, az történt, hogy mivel a cigányság magyar iskolába adta a gyereket, a magyarság szlovák tagozatra, sajnos. Az óvoda is kétnyelvű volt, de mivel magyar falu volt, a gyerekek magyarul beszéltek egymással a szünetben, sőt még az órán is. A tanító nénik is olyan szinten voltak szlovákból, hogy a gyerekek sokszor jobb szinten voltak, tehát ilyen szempontból nem veszélyeztetett az asszimiláció, viszont a magyarságtudatot gyöngítette, hogy nem volt külön megerősítve, hogy mi magyarok vagyunk.”

A szlovák óvodát illetően egy másik interjúalany is hasonló tapasztalatról számolt be (ő viszont iskolai tanulmányait már magyar nyelven folytatta):

„Krasznahorkán, ahol gyerekkoromban laktunk, nem volt magyar óvoda, csak szlovák. Ezért szlovák nyelvű óvodába jártam, de az óvónők magyar anyanyelvűek voltak, voltak kedvenc óvó nénik, de ők sem bírták az államnyelvet.”

A második csoport elejétől a végéig magyar oktatási nyelvű intézményeket látogatók. Ide ugyancsak két interjúalany sorolható.

A harmadik csoport, amelybe a többség tartozott, iskoláztatása során egyszer váltott oktatási nyelvű intézményt, mégpedig akkor, amikor bekerült az egyetemre. Az iskolai életút és az oktatási nyelv kombinációja szempontjából tehát az érettségiig tartó magyar nyelven tanulás, majd a szlovák tannyelvű egyetem elvégzése volt a legjellemzőbb minta.

„Nem merülhetett fel szlovák alapiskola. Annak mi értelme, a gyerek még hülyébb lesz. Aki a saját anyanyelvén sem képes tanulni, arról miért gondolják, hogy egy másik nyelven még jobban meg fog tanulni. [...] Ha akarsz valamit tanulni az életben, azt úgy is megtanulod.”

3.1.3. Hol végezték felsőfokú tanulmányaikat?

Ebből a szempontból ugyancsak három csoport különíthető el:

Szlovákiában tanult az interjúalanyok döntő hányada, összesen 24 személy, mégpedig a következő egyetemeken és szakokon:

- A többség, azaz tizenöt személy Pozsonyban. Volt közöttük három közgazdász, három műszaki szakember, két jogász, két menedzser, továbbá orvos, színész, pedagógus és informatikus, akik a szakmájuknak megfelelő egyetemeken és szakokon tanultak.

- Öten Nyitrán végezték tanulmányaikat. Ketten az Agráregyetemre jártak, ketten a Konstantin Egyetemre. Az utóbbiak közül az egyik magyar–történelem szakra, a másik az európai tanulmányok szakára.

- Hárman tanultak Kassán – valamennyien a Műszaki Egyetemen.

- Egy személy Nagyszombatban, mégpedig a Nagyszombati Egyetem közegészségügy szakán szerzett diplomát.

- Egy személy levelező tagozaton szerzett régiófejlesztő-közgazdász Bc. képesítést, de a beszélgetésből csupán az derült ki, hogy Szlovákiában. Az nem, hogy melyik egyetemen.

Magyarországon végezték felsőfokú tanulmányaikat:

Négy személyről van szó, három pedagógusról (mindhárom nő) és egy informatikusról, aki férfi. Két pedagógus az Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolán, a harmadik a sárospataki Comenius Tanárképző Főiskolán végezte tanulmányait – ketten levelező tagozaton tanultak –, majd a főiskolai diploma megszerzése után még két évig a nyitrai Konstantin Egyetem Pedagógiai Karára jártak, ahol egyetemi diplomát szereztek. Az informatikusról nem derült ki, hogy melyik főiskolára járt.

Csehországban tanultak:

Két interjúalany: az egyik Brünnben végzett műszaki tanulmányokat, a másik a prágai Evangélikus Teológiai Karra járt.

3.1.4. Pályamódosítás, munkahelyek, migráció

Az interjúalanyok egynegyede változtatott pályát, a többiek a tanult szakmában dolgoztak. A pályamódosítók közül négyen műszaki egyetemet végeztek, de 2006-ban régiófejlesztéssel foglalkoztak, illetve az állami szférában tisztviselőként dolgoztak. Egy közegészségügyet végzett, de a kutatás idején informatikával foglalkozott, egy mezőgazdasági mérnök pedig magánvállalatnál titkárságvezetőként dolgozott.

A kutatás időpontjában a megkérdezettekre egyáltalán nem volt jellemző a nemzeti migráció. Csupán egyetlen interjúalany dolgozott külföldön, ő egy bécsi számítástechnikai vállalatban számítógépes játékokat tervezett. Igazából belső migrációról sem beszélhetünk. Ehhez a problémakörhöz azonban majd még később visszatérek.

Ami a munkahelyek számát illeti, a megkérdezettek nagyjából fele első munkahelyén dolgozott, a többiek egy-három munkahelyet próbáltak ki. Időközben ketten munkanélkülivé is váltak, majd újra sikerült elhelyezkedniük, egy interjúalany pedig a kutatás idején újra munkanélküli volt.

Mi határozta meg a munkahelyi váltásokat? A váltást egyetlen esetben sem a munkaadó kezdeményezte, hanem a munkavállalók, vagyis az interjúalanyok. Döntésüket a következőkkel indokolták: alacsony fizetés, rossz munkahelyi légkör, nem kapott lehe-

tőséget a továbbfejlődésre, nem használták ki a képességeit, jobb ajánlatot kapott. A munkanélküliek közül az egyik egészségügyi okok miatt nem tudott az egyetem befejezése után munkába állni, a másik „két szék között a földre esett”, ugyanis feladta a munkahelyét egy másik ajánlat miatt, amelyből aztán nem lett semmi. Amint azonban említettem, végül is mindkettőjüknek sikerült elhelyezkednie. A beszélgetés készítésekor is munkanélküli interjúalany azért nem dolgozott, mert a rendelkezésére álló munkahelyek közül egyik sem tetszett neki. Helyzetével nem volt kimondottan elégedett, de az elkeseredéstől is távol állt.

Milyen volt a diplomások munkaerő-piaci pozíciója? A beszélgetőtársak közül nyolc vállalkozott, tizennyolcan alkalmazottként dolgoztak, s ahogy azt már említettem, egy munkanélküli volt. Az alkalmazottak közül egy gyermekgondozási szabadságát töltötte. A többiek közül hárman voltak vezető beosztásban, három interjúalanyról nem derült ki egyértelműen, hogy vezető beosztásban vagy beosztottként dolgozik-e, a többiek pedig beosztottként dolgoztak.

3.1.5. Továbbképzés az egyetem befejezése után

Az interjúalanyoknak csupán egy töredéke képezte tovább magát az egyetem befejezése óta. Ők sem elsősorban saját elhatározásból tanultak tovább, hanem azért, mert a szakmájukban bevett gyakorlat ezt megköveteli (pl. jogászok, orvosok), vagy pedig a munkahely biztosított számukra a munkavégzéshez szükséges továbbképzéseket (pl. informatikusok).

Csak kevesen tervezték, hogy intézményesen tovább képezzék magukat. A távlati tervek között nyelvtanfolyam, esetleg az Európai Számítógépes Jogosítvány megszerzése szerepelt, de a beszélgetésekben semmi sem utalt arra, hogy a megkérdezettek a közeljövőben szándékoznak belevágni ez irányú terveik megvalósításába.

3.1.6. Önreflexió a karierről és a sikerről

Az interjúalanyok karrierértelmezéséhez a későbbiekben még visszatérek. Ezúttal csupán három, mondhatni alapkérdésre keresem a választ: (1) mi számukra a siker mérése, (2) elégedettek-e eddigi életükkel, szakmai pályafutásuk eddigi alakulásával és (3) ha újra kezdenének az életüket, mit változtatnának rajta.

1. Mi a siker, ki nevezhető sikeresnek?

Az interjúalanyok sikerértelmezése egy általános sikerképtől a siker konkrét formákban való megnyilvánulásáig terjedő skálán mozgott. A siker legáltalánosabb szinten történő értelmezése az elégedettséggel állt szoros kapcsolatban, mégpedig kettős értelemben: egyrészt a sikert az elégedettség előfeltételének tartották, másrészt úgy vélekedtek, hogy a siker olyannyira nem választható el az elégedettségtől, hogy szinte azonos vele. Ily módon tehát nemcsak az az elégedett, aki sikeres, hanem már önmagában az is siker, ha valaki elégedett. „Az a sikeres, aki elégedett. Mert aki nem ér el semmit, az is mondhatja magát sikeresnek, ha boldog.”

A megkérdezettek többsége a sikert a munkaszerűen végzett tevékenységek függvényében értelmezte. Ennek több oka volt. Mivel a beszélgetések elsősorban a szakmai karrierre fókuszáltak, az adott interpretációs kereten belül nyilvánvalónak tűnt, hogy elsősorban szakmai sikerre gondoljanak. További okként valószínűsíthető az életkor: fia-

talon, 5-10 évvel az egyetem befejezése után természetes, hogy a szakmai érvényesülés prioritásként lép fel, főleg akkor, ha az illető emberi kapcsolatok szintjén egyenesbe kerül. S úgy tűnik, ezen a téren az interjúalanyok nagyrészt már megtalálták számításait, hiszen többségük házasságban, vagy legalábbis állandó partnerkapcsolatban él. Harmadik okként felmerül, hogy épp a szakmai érvényesülés és az ezt lehetővé tevő munka jelentette életük abszolút fontosságú önmegvalósító tényezőjét, miközben minden más háttérbe szorult. Az egyik megkérdezett például elmondta, hogy esküvőt terveznek a partnerével, aki külföldön üzi a saját szakmáját, s ez továbbra is így marad. Ő nem költözik a leendő férjéhez külföldre, hiszen jó állása és vezető beosztása van, de a férje sem fog hazajönni. *„Tudom, hogy furcsa, de nekünk jó így”,* mesélte.

A beszélgetésekből nem mindig lehetett „kipreparálni” az okokat. Feltehetőleg mindhárom szempont – s természetesen sok más is – szerepet játszik abban, hogy oly sokan ösztökélik a sikert és a munkát.

S miben nyilvánul meg az így értelmezett siker? Elsősorban abban, hogy az ember azt csinálja, amit szeret, tovább tud fejlődni, vannak kitűzött céljai, stratégiái és meg is tudja őket valósítani. Néhányan ezt így fogalmazták meg:

„Az a sikeres ember, aki szereti a munkáját, s aki azt csinálja, amit szeret, és úgy tudja csinálni, ahogy szeretné, és meg van magával elégedve.”

„Vannak céljai, és igyekszik maximálisan dolgozni, hogy ezeket rossz dolgok felhasználása nélkül érje el. Ha ez sikerül, akkor sikeres.”

„Vannak bizonyos céljaid, terveid, és azt tudod teljesíteni. Látod azt, hogy előremész, hogy fölfelé mész, továbblépsz, van hova továbblépned...”

Az említett sikerértelmezéseken kívül még további kettő jelent meg a beszélgetésekben. Az egyik a sikert a kapcsolatok meglétével és minőségével mérte, vagyis az olyan embert minősítette sikeresnek, akit szeretnek, akinek jó emberi kapcsolatai vannak. Amint a következő beszélgetésrészlet is bizonyítja, itt nem kimondottan a kapcsolati tőke fontossága került előtérbe, hanem az érzelmi-lelki kötődések dimenziója: *„Sikeres, akit szeretnek az emberek, a kollégái, aki minél több emberrel érteti meg magát, aki premierről premierre bizonyít, nem ég ki, és fontos neki az emberi kapcsolat.”*

„A siker nem is az, amit az iskolában megtanulunk, hanem az emberi kapcsolatok, és hogyan tudunk egymással kommunikálni.”

„Főleg nem a munkára gondolok, hanem aki mögött van egy biztos családi háttér, egészséges, és ehhez még jön a munka, amit szeret, kedvvel csinál, és ideális esetben meg is fizetik érte.”

„Sikeres, akinek van szép, jó családja és el tudja tartani a családját.”

„Nemcsak az a sikeres, aki anyagilag befutott. Mert ennek a sikernek nagyon sokszor a kapcsolatok és a család elhanyagolása az ára, nem beszélve az élet kiegyensúlyozottságáról, hogy az ember látja, hogy az élet nemcsak addig tart, hogy ráteszik a szemfedeleket és vége, hanem annak, amit élete folyamán letett az asztalra, lesz gyümölcse, lesz következménye.”

Előfordult, hogy a siker mércéjeként a kézzelfogható javak szerepeltek. Ebben az értelmezésben az a sikeres ember, akinek mindene megvan, amire szüksége van. Ilyen lehet például a *„nagy ház, Armani-öltöny.”*

Végezetül egy rövid megjegyzés a siker erkölcsi vetületéről. Az egyik fentebb idézett beszélgetésrészletben az interjúalany utalt arra, hogy szerinte az a siker, amikor valaki

tisztességes úton tudja elérni a céljait. Még két esetben merült fel a siker és a tisztesség kérdése. Az egyik megkérdezett jelezte, hogy a siker és a tisztesség nem igazán járnak kéz a kézben: *„a sikeres ember az jó ember, de nagyon kevés jó és sikeres emberrel találkoztam, a pénz deformálja a jellemet.”* A másik receptet is kínált egy kis mindennapi szélhámosságra: *„merésznek kell lenni, és okosnak kell tűnni, ha nem is vagyok okos, ha nem is tudom, akkor legalább úgy teszem magamat, hogy tudom, és ez nagyon sokat segít.”* Azt is hozzátette, hogy számára inkább a magát kívágni tudó munkaerő jön számításba, mint az okos, de esetleg szerényebb fellépésű, *„mert ez ilyen munkahely”* (az interjúalany egy idegenforgalmi iroda igazgatónöje volt).

2. Elégedett-e saját helyzetével, eddigi életével?

Kellemes leírni: a megkérdezettek két személy kivételével elégedettek voltak. Persze az elégedettségnek is vannak fokozatai, árnyalatai. Az interjúalanyok tudatosították az elégedettség viszonylagosságát. Ebből kifolyólag egyesek azért voltak elégedettek, mert a környezetükben élőkhez képest jobb helyzetben érezték magukat. Voltak azonban részben elégedetlenek is, akik ahhoz viszonyítottak, amit még nem értek el.

„Még sok a javítanivaló, de még csak a karrierem elején tartok.”

„Sose vagyok elégedett se magammal, se a helyzetemmel, mindig igyekszem fejleszteni magamat, megtanulni új dolgokat.”

S természetesen voltak mindentől függetlenül elégedettek is.

Mindent összevetve: a többség elégedettnek érezte magát, megtalálta helyét a világban, illetve függetlenül attól, hogy a jövőben többre vágyik, képes volt elfogadni akkori helyzetét.

„Elégedett vagyok. Amennyi van, annyit az ember beoszt, és megpróbálja a legjobban kihasználni.”

„Elégedett vagyok, de van bennem kicsit bizonytalanság, hogy ha megvesszük azt a házat, az egy fizetést elvisz. Hogyan fogunk egy fizetésből élni harminc évig öten... Másik oldalon meg nem kell ennyire belemélyedni, mert belevágtunk már meredekebb dolgokba is.”

„Nem szenvedek semmiben hiányt, megvan mindenem, nekem ez bőségesen elég. A boldoguláshoz kell stabil állás, család.”

„Elégedett vagyok, mert amit elértem, a saját erőmből értem el.”

Ketten kimondottan boldognak érezték magukat. Az egyik ezt egyszerűen leszögezte *„boldog vagyok, és boldog akarok lenni, ez a lényeg.”* A másik bővebben is kifejtette, mire gondol:

„Boldog vagyok itt, kielégít a munkám, jó szerepeim vannak, kisebb-nagyobb. Ha kicsi, akkor azért örülök, hogy többet lehetek a fiammal. Ha nagy, akkor azért, mert kihívás, tehát mind a kettő megfelel. Az ember annak örüljön, amije van, és ne azon sópánkodjon, amije nincs.”

Ketten voltak elégedetlenek, de nem is annyira az életükkel általában, hanem az anyagi körülményeikkel. Az egyik lelkész, a másik pedagógus. A lelkész Kelet-Szlovákiában élt, felesége már hosszabb ideje munkanélküli volt, három gyermekük van, mellékállásuk nincs. *„Ezt a hivatást nem mondanám sikeresnek. Ha nem az lenne a gyakorlat az egyházban, hogy a gyülekezet állja a lelkész rezsiköltségeit, akkor bizony nem tudnám*

végezni ezt a hivatást, akkor munkahelyet kellene váltanom, csak a szabad időmben tudnám ezt a hivatást végezni."

A pedagógus Nyugat-Szlovákiában élt, „több lábon” állt, felesége szintén dolgozott, saját lakásuk volt egy kisvárosban. *„Egyik napról a másikra élünk, amit ketten megkeresünk, az el is fogy.”*

3. Ha újra kezdené az életét, megváltoztatna-e valamit?

Az interjúalanyok megközelítőleg egynegyede úgy érezte, hogy vannak dolgok, amiket másképp csinálnának. Ketten más szakmát választanának, az építészmérnök valami kevésbé stresszeset, az egyik közgazdász matematikára jelentkezne. Az informatikus, aki korábban háromszor is megpróbált bejutni az orvosi egyetemre, ma már egyáltalán nem az orvosira koncentrálna, hanem elvégezne bármilyen egyetemet (valószínűleg abból indult ki, hogy úgysem a tanult szakmáját végzi, hiszen nem informatikára, hanem közegészségügyre járt). Az életével kevésbé elégedett pedagógus nyelveket tanulna. Az egyik vállalkozó úgy érezte, nem mindig tudta kihasználni az egyetemen adódó lehetőségeket, mert nem tudott tanulni. Ezért ha visszapörgethetné az időt, alapiskolásként megpróbálna megtanulni tanulni.

Az egyik Kelet-Szlovákiában élő mérnöknő valószínűleg külföldön próbálna szerencsét, mert szerinte *„keleten nem lehet karriert építeni”*.

Az interjúalanyok többsége azt nyilatkozta, hogy a lényeges dolgokat most is ugyanúgy csinálná, esetleg csak apróságokon változtatna. Néhányan jelezték, hogy nem szeretnek azon gondolkodni, mi lett volna, ha a múltban másképp határoznak, különben is, általában elégedettek eddigi döntéseikkel. Úgy gondolom, a két alábbi idézet önmagáért beszél:

„Eddigi életem során többségben voltak a szerencsés döntések, egyelőre semmi okom panaszra. Biztos vannak olyan apró dolgok, amelyeket megváltoztatnék, de a hibáink felismerése az út a javulás felé.”

„Elégedett vagyok, mert amit elértem, a saját erőmből értem el. A sikert sosem anyagi vonzatban kell mérni. Nem foglalkozok azzal, hogy mit csinálnék másképp. Boldog gyermekkorom volt. Megtanítottak a szüleim küzdeni, és megtanítottak mindennek örülni. Mindig van, amin az ember változtatna, ha tízszer élne, akkor is. Boldog vagyok, és boldog akarok lenni. Ez a lényeg.”

3.2. Karrierpályák

3.2.1. Iskolázottság, szakképesítés

Ebben a fejezetben két témakört elemzek. Az egyik az iskolaválasztással, az arra kiható tényezőkkel foglalkozik, a másik pedig arról szól, hogy milyennek látták, hogyan értékelték az interjúalanyok az elvégzett egyetemet.

3.2.1.1. A felsőoktatási intézményválasztást befolyásoló tényezők

Az interjúalanyok iskolaválasztásánál elsősorban az egyetemre koncentráltunk. Ebből a szempontból két csoport különböztethető meg. Az egyik csoportot az adott egyetem választásában nem befolyásolta sem a családi minta, sem a szülők véleménye. A másik

csoportnál egyértelmű a szülők, esetenként más családtagok (nagybácsi, unokatestvér stb.) hatása.

Az első csoportnál, tehát amikor a megkérdezettek maguk döntötték el, melyik egyetemen fognak továbbtanulni, egyetlen fontosabb összefüggés figyelhető meg. A legtöbben közülük informatikát, számítástechnikát akartak tanulni, ezen a téren viszont nem igazán állt rendelkezésükre családi minta, hiszen a szülők generációja még nem űzött ilyen jellegű foglalkozást. Gyermeküknek tehát sem a családi példa, sem a szülői tanácsadás nem állt rendelkezésére. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy bár a szülők nem mindig értették, mit akarnak tanulni a gyermekük, általában nem igyekeztek őket lebeszélni az informatikáról. Egyetlen olyan eset fordult elő, amikor a szülők el akarták téríteni fiukat ettől a szaktól, de ennek is csak a tudatlanság, az ismeretlentől való féltés volt az oka, hiszen nem tudták felmérni a szakma perspektíváit, míg más szakmákat sokkal kézzelfoghatóbbnak tartottak. Egy másik interjúalany arra emlékezett vissza, hogy a szülei a középiskola választásába szóltak bele. Nem akarták, hogy gimnáziumba menjen, inkább tanuljon szakmát. Így került a gépipari szakközépiskolába, ahol megismerkedett a számítástechnika alapjaival, s ez a terület annyira felkeltette érdeklődését, hogy érettségi után informatikát tanult. A szülők tehát nem szóltak bele az egyetem választásába, de korábbi elképzeléseikkel gyakorlatilag hozzájárultak gyerekük későbbi döntéséhez.

A szülői minta, a szülői befolyásolás hiánya természetesen más szakmák képviselőinél is előfordul, de nem fedezhető fel benne semmilyen, a szülők származásával, iskolai végzettségével, későbbi munkaerő-piaci pozíciójával magyarázható összefüggés. Ezeknél az interjúalanyoknál leginkább a következő szempontok döntöttek az egyetem választásánál:

1. Az érdeklődési kör – az illető szerette a matematikát, érdekelte a történelem, emberekkel akart foglalkozni stb.

Példaként említeném az egyik kelet-szlovákiai kisvárosban működő turisztikai információs központ igazgatónőjét, aki azért választotta a Közgazdaságtudományi Egyetem Idegenforgalom szakirányát, mert szerette a földrajzot és a nyelveket.

Az informatikát, számítástechnikai irányzatokat végzőket is elsősorban érdeklődési körük motiválta, még akkor is, ha sokuknak mai szemmel nézve csupán halvány elképzelésük volt a szakmáról (hiszen az ő gyermekkorukban/középiskolás korukban a számítógéphez való hozzájutás és a mindennapi számítógépes felhasználói ismeretek korántsem voltak még a mai szinten).

„A szüleim mindenben támogattak, megvették a cinezőmet. Mondjuk, számítógépet nem vettek, abban az időben nagyon sok pénzbe került a számítógép, úgyhogy az első számítógéppel a fősulin találkoztam. Lehet, hogy ez most nagyon hülyén hangzik. A gimnáziumban is volt számítógép, de nem engedtek a közelébe, mert volt ott két ember, aki ott ült mellette egész nap.”

2. Konkrét szakma iránti érdeklődés – újfent az informatika dominált, de előfordultak más szakmák is, például pedagógus, orvos, jogász. A konkrét szakma iránti érdeklődés azonban nem minden esetben járt együtt az adott szakma elsajátításával.

3. Konkrét tantárgyaktól való elhatárolódás, félelem – a megkérdezett nem akart olyan egyetemre menni, ahol matematikából van felvételi, de ugyanúgy előfordultak esetek, amikor valakik nem akartak humán tárgyakat tanulni.

4. Egyéb körülmények – valami miatt le kellett mondaniuk eredeti elképzeléseikről, vagy éppenséggel nem voltak konkrét elképzeléseik, csupán diplomát akartak szerezni stb.

Az egyik interjúalany például eredetileg pedagógus szeretett volna lenni, de mivel válasos családból származott, vallásosságát nem tudta összeegyeztetni a „szocializmus pedagógusok iránt támasztott követelményeivel”. Ezért inkább lemondott a szakmáról. Választását végső soron az határozta meg, hogy melyik egyetemre tudott a legkönnyebben bejutni. Ám amint ez a következő beszélgetésrészletből kiderül, így sem a legkönnyebb utat választotta, hiszen két olyan szak között vacillált, amelyekre sosem volt könnyű bejutni. Végül orvos lett.

„Aztán úgy gondoltam, hogy akkor ügyvéd leszek. Aztán körülbelül a harmadik évfolyamban a gimnáziumban, amikor bejelentettem az osztályfőnökömnek, hogy én ügyvéd szeretnék lenni, akkor azt mondta nekem, hogy tiszteres túljelentkezés van a jogászati főiskolára, és miért gondolom én azt, hogy pontosan engem, magyar osztályból oda fel fognak venni. Hát így meghánytam-vetettem a dolgot, és akkor úgy mondtam, úgy gondoltam, hogy hát tényleg igaza van, azért tiszteres túljelentkezés, és akkor úgy gondoltam, hát akkor megyek orvosira, ott csak hatszoros túljelentkezés van.”

Egy másik megkérdezett a matematika felé inklinált. Felvételi nélkül bekerült a pozsonyi Comenius Egyetem matematika–fizika szakára, aztán mégis jogász lett belőle. Igaz, ez sem volt teljesen véletlen, mert elmondása szerint alapiskolás korától jogot akart tanulni.

„Nekem a matematikához volt tehetségem gyerekkoromban, jártunk is alapiskolától kezdve nemzetközi magyar matematikai olimpiákra, Kárpát-medencét felölelő versenyekre, és ebből fakadt az is, hogy engem a matfiz-re fölvettek felvételi nélkül. De én már hatodikos alapiskolás koromtól tudtam, hogy én a jogot fogom járni. Hogy miért, azt nem tudom. Én akkor elgondolkoztam már rajta, hogy én ezt akarom csinálni? A filmekben nem fogott meg semmi abból, amit láttam. Azt se tudtam, hogy mi a jog. Gimnázium első osztályában voltak sokan, akik jogot szerettek volna tanulni, különben én lettem az egyedüli, aki jogot végzett az osztályunkból. Hát majd valami ügyvédnek vagy ilyesminek kitanulok, ilyen szinten ment a megfogalmazás. Komolyan nem tudom hogy miért, de valami megragadott benne, talán az, hogy egy rendszer, ami irányítja az életünket.”

További tipikus példa a következő interjúalany, aki érettségi után egy időre „letette a lantot”. Szeretett volna tanulni, de nem tudta, hogy mit. Döntésképtelenségében közrejátszhatott szülei magatartása is. Tudniillik ő volt az egyetlen a megkérdezettek közül, aki nem kapott semmiféle biztatást a továbbtanulásra (a többi interjúalany szülei saját iskolázottságuktól és szakmájuktól függetlenül valamennyien buzdították gyermekeiket). Aztán közbeszólt a véletlen. Először csak azzal a céllal vágott neki a tanulásnak, hogy diplomát szerezzen.

„Mondom, egy ismerősöm jár oda, és mondta, hogy mi lenne, ha együtt járnánk, és én akkor buliból mentem. Én akkor itthon voltam anyaságin a lányommal. És akkor havonta egy hetet felmegyünk Kassára, beülünk a padba. Én szerettem volna tanulni mindenképpen, csak soha nem tudtam, hogy mit. Ez meg közel volt, olcsó volt.”

Így kezdtem én is, legyen egy diplomám, és aztán jó lesz. De aztán úgy megszerettem, meg azért a fizetés az úgy nem sok, de a sok nyári szünet, az jó volt. Mert én akkoriban egyedül neveltem a lányomat, és az volt, hogy hova teszem nyáron, ha én dolgozom. Akkor a szüleim dolgoztak még, senkire nem tudtam hagyni. És az jó volt, hogy együtt megyünk, együtt jövünk, tudok róla gondoskodni, az egy megnyugtató tudat volt. Később meg aztán a tanítást is úgy éreztem, hogy tudom csinálni, bírom csinálni.”

Természetesen sok esetben a fent említett négy szempont kombinációja döntött az iskolaválasztásnál. Előfordult, hogy valaki érdeklődési köréből adódó konkrét elképzelé-

sekkel indult, aztán egyéb tényezőknek köszönhetően mégis másképp alakult a sorsa. Például az egyik interjúalany háromszor felvételizett az orvosira, de nem vették fel. Elvégezte a közegészségügyet. Ma teljesen más területen dolgozik.

A felsorolt iskolaválasztási szempontok azoknál a megkérdezetteknel is előfordultak, akik szülői példa hatására választottak egyetemet. Az ő esetükben azonban az érdeklődési kör és a konkrét szakma iránti vonzalom dominált – ami részben szintén a családi minta következménye –, s ritkábban a kizárásos alapon való döntés (azért választja az adott egyetemet, mert az számára a kisebbik rossz), illetve a véletlenek hatása.

Íme, néhány tipikusnak nevezhető példa:

„Az apukám is műszaki ember volt, kiskoromban a garázsban autót szereltünk, kivettem a kezéből a csavarhúzókat. Én már óvodás koromban mindig villanyt szereltem, cineztem, már hatéves koromban megkaptam az első cinezőmet, mindig tévészerelő akartam lenni. Az alapiskolában mondták, hogy menjek el gimnáziumba, ne kezdjek el mindjárt tévét szerelni, akkor elmentem gimnáziumba. Mivel gimnáziumban nem tanultam meg tévét szerelni, akkor elmentem egyetemre. Mindig is villamosmérnökökre szerettem volna menni. A középiskolában mindig is a műszaki dolgok felé vonzódtam, ugyanúgy a gépészeti dolog is érdekelt, szerettem Babetát szerelni, autót szerelni az apukámmal. Ő is támogató volt ebben mindig. Szerzett nekem a Dulsóból öreg orosz számítógépekből kártyákat, amiből két napig tudtam kicinezni az öreg tranzistorokat, amiket semmire nem lehetett használni, de nagy értéke volt a haveri körökben, akik szintén ilyen villamos megszállottak voltak.”

„Gépész családból származom, ahol nemcsak a papa, mama, hanem a nagybácsi, unokatestvér, szóval kimondottan gépész család, és kicsi koromtól én azt mondtam, hogy iparista leszek. Nagyon vonzott édesapám munkahelye, unokatestvérem szintén iparista volt, ő ötletesebb, tetszett, ahogy rajzolt, és igyekeztem kicsit őt másolni. [...] Számomra nem volt kérdés, hogy gépész leszek, világletemben az autók vonzottak.”

„Apu alsó tagozatos tanítóként végzett ugyanott Nyitrán. Gyerekkoromban elég gyakran voltam velük bent a kollégiumban, és tetszett nekem az a viszony, ami köztük és a diákok között volt. Lehet, hogy tudat alatt igen, de úgy konkrétan nem voltam irányítva a tanári pálya felé.”

„A családban mindenki műszaki egyetemre járt. Nem azon a vonalon indultam, de végül is ott kötöttem ki, mert három főiskola volt kinézve, föl is vettek mind a háromra, és mégis emellett döntöttem, mert nem arról voltam híres, hogy szerettem tanulni, úgy-hogy, végül is úgy volt, hogy kevés tanulással elvégeztem, és ha elmentem volna egy nehezebb sulira, akkor ott tanulni kellett volna keményen, hogy az ember elvégezze azt. S így ez olyan szempontból jó volt, hogy keveset kellett tanulni, és mégis meglett.”

Olyan esetek is előfordultak – mint például az alábbi színész –, amikor az interjúalanyok nagyon határozott elképzelése volt a továbbtanulandó szakmát illetően, aztán a szülői minta hatására mégis megváltoztatta eredeti elképzelését.

„Az édesanyám remek amatőr színész, és kért, akkor készültem az állatorvosira, mindenképpen szerettem volna oda bejutni, és ő mondta, hogy gyere, és nézz meg egy próbánkat. Ez engem egyáltalán nem érdekelt, és elmentem, és beleszerettem az egészbe.”

Kutatásunk egyik fő kérdése az volt, hogy vajon az oktatás nyelve befolyásolta-e a megkérdezettek iskolaválasztását, tehát jellemző-e, hogy inkább magyar tanítási nyelvű

felsőoktatási intézmény felé tendáltak. A rendelkezésre álló beszélgetések nem támasztják alá ezt a feltevést, hiszen a magyar középiskolában érettségizettek, majd szlovák egyetemen végeztek dominálnak. S ami nagyon fontos: többségük eredetileg is idehaza, egy-egy konkrét egyetemen akart továbbtanulni. Nem arról van szó tehát, hogy a hazai magyar tannyelvű intézményeket, illetve Magyarországot célozták meg, s egyik helyre sem sikerült bejutniuk, hanem arról, hogy eleve olyan szakokat választottak, amelyeket Szlovákiában csak szlovákul hallgathattak, s Magyarországra sem akartak menni. Több beszélgetés is példázta, hogy esetenként – főleg akkor, amikor az interjúalany határozatlan volt a továbbtanulást és a konkrét szakot illetően, illetve a helyben tanulható szakok nem jöttek nála számításba – azért választottak magyarországi felsőoktatási intézményt, mert közel volt, és a kínálata megszólította őket. A magyar nyelven való tanulás lehetősége csak mint további, de nem elsődleges pozitívum jött számításba. E helyütt főleg a Szlovákiában több városban is kihelyezett szakként működő magyarországi főiskolákra gondolok (pl. Apáczai Csere János Tanítóképző stb.).

Az interjúalanyok körében emellett voltak néhányan, akik szerettek volna Magyarországon tanulni, de különböző okok miatt erre mégsem került sor. Az egyik ok, hogy abban az időben, amikor az idősebb interjúalanyok többsége érettségizett, azok a diákok, akik külföldön akartak továbbtanulni, kötelezően egy évet töltöttek Selmecebányán az ún. előkészítő gimnáziumban. Ebben az volt az érdekes, hogy aki magyar tannyelvű középiskolából akart magyarországi felsőoktatási intézménybe menni, annak is le kellett tölteni az egy évet Selmecebányán, szlovák gimnáziumban. Ez az abszurditás egyeseket visszariasztott, s inkább otthon maradtak, a saját környezetükben, a saját magyar tannyelvű középiskolájukban – ugyanis, amint arra a minta jellemzésekor utaltam, az interjúalanyok döntő többsége magyar iskolában érettségizett.

Voltak persze más okok is, amelyek a magyarországi továbbtanulás ellen szóltak:

„A bátyám Magyarországra járt egyetemre, és ebből adódóan a 90-es évek cudarabb időszakában nem kaptunk családi pótlékot, mert nem fogadták el a magyarországi egyetemet, tehát őt mint munkanélkülit regisztrálták. Ebből adódóan a családom hátrányos helyzetbe került, mert az édesapám tanári szakmájából adódóan is elég korlátozott bevételre tett szert, mivel kiállt bizonyos magyar dolgokért. Ez egzisztenciális döntés is volt, a szüleim azért arra biztattak, hogy ne ez legyen a fő szempont [mármint az anyagiak – L. Zs.]. De szakmailag is úgy gondolom, hogy jó döntés volt [mármint a hazai egyetem konkrét szakán tanulni – L. Zs.]”.

3.2.1.2. Mit adott az egyetem?

Az interjúk alapján elmondható, hogy bár esetenként merültek fel kifogások, senki sem értékelte negatívan az alma matert. E téren nem volt számottevő különbség sem a tanulmányaikat odahaza, illetve külföldön végeztek, sem pedig a különböző szakok abszolvenseinek véleménye között. Csupán egyetlen esetben hangzott el kemény kritika. A sárospataki Comenius Tanárképző Főiskola kihelyezett szakán végzett pedagógus, aki a főiskolai diploma megszerzése után még két évet tanult a nyitrai Konstantin Egyetemen, hogy egyetemi képesítést szerezzen, a következőket mondta: *„Sárospatak [...] ott tényleg komolyan vették azt, hogy itt olyan embereket kell megtanítani, akik majd fölnevelik a jövő generációját [...], itt meg csak (értsd: Nyitrán – L. Zs.) az volt a lényeg, hogy bebizonyítsák nekünk, hogy te hülyébb vagy, mint ők. Ilyet én is tudok mondani,*

nem ebből kell kiindulni. Nem tanultam semmit Nyitrán. [...] Megvettünk x ezer könyvet, x ezer pénzért, és aztán azt benyaltad."

Az egyetem értékelése minden bizonnyal függ attól, hogy ki milyen elvárásokkal indult, ugyanis az, ami az interjúalanyok egyik csoportjánál pozitívumként jelent meg, a másiknál negatívumként köszönt vissza. Példaként említeném az elméleti és gyakorlati oktatás megítélését. Voltak, akik kifogásolták, hogy az egyetemen túl sok volt az elmélet és kevés a gyakorlat. Ahhoz, hogy ezt a témát tüzetesebben elemezhesük, részletesebb és mélyebb információkra lenne szükség, hiszen nem minden esetben derült ki, mit is értett az interjúalany a „túl sok elmélet” alatt. Feltételezhető, hogy egyesek nem voltak tisztában azzal, hogy az egyetemnek nem csupán gyakorlati tudást kell nyújtania, hanem elméleti tudást is. Persze esetenként jogosnak tűnt a panasz. A bányamérnöki szakot végzett, 26 éves kelet-szlovákiai interjúalany elmondta, hogy az egyetem öt éve alatt egyszer sem voltak bányában. A jogász pedig azt hozta fel példa gyanánt, hogy nem tanították meg őket szerződést írni, s amikor erre rákérdeztek, az oktató a következőt válaszolta: *„majd ha bekerültök egy ügyvédi irodába, ott megtanítják veletek.”*

Ezzel szemben mások pozitívan értékelték az elméleti oktatást. *„Inkább elméleti, mint gyakorlati egyetem, de alapos, tudományos, és ez jó”,* mondta a lelkész.

Az interjúalanyok többsége a következőket köszöni az egyetemnek:

1. A munkaerőpiacon és a tanult szakmában kamatoztatható alaptudást – voltak, akik ezt jobban, mások kevésbé tudták hasznosítani. Legkevesbé természetesen azok, akik pályát módosítottak, nem a tanult szakmában tevékenykednek. Leginkább pedig azok, akik saját céget működtetnek.

2. Fontos képességek elsajátítását – pl. önállóság, problémamegoldó képesség, információk beszerzésének képessége:

„Megtanít az önállóságra, aztán megtanít az akaraterő, bizonyos határozottság elérésére, az embert ott nem navigálják nap mint nap, [...] aki önálló és felveszi a kesztyűt, abból lesz valaki, elvégzi az egyetemet, aki viszont nem képes bizonyos határok átlépésére, esetleg befulladás, holott a képességei meglennének rá. [...] És ami a legfontosabb, lehetőséget nyit, egy kapu a világra, aki akar, az tud információt gyűjteni, fel tudja használni a későbbiek folyamán, ismeretet is ad, megtanít arra, hogy ha valamit keresünk az életben, azt hogyan kell megkeresni.”

3. Kapcsolati tőkét – barátságok, házasságok, szakmán belüli kapcsolatok születtek az egyetemi éveknél köszönhetően, amelyeket a munkaerőpiacon tudnak kamatoztatni, többen vállalkozótársak lettek.

Összefoglalás

Ami tehát az iskolaválasztást illeti, az interjúalanyok döntő többsége érdeklődési körének megfelelően választott egyetemet. Ezen belül két nagy csoport különböztethető meg: az egyik érdeklődési körét a szülői minta is formálta, a másik csoportnál ilyenfajta hatás nem érvényesült. Ha tehát a hálózatok szerepe és az egyetem választása közötti összefüggést próbáljuk behatárolni, akkor a beszélgetésekből csupán annyi derül ki, hogy a legközvetlenebb családi kapcsolatok az interjúalanyok egy részénél befolyásolták az iskolaválasztást, a másikon kevésbé. Itt-ott előbukkant a barátok, osztálytársak hatása, de ezek a kapcsolatok nagyon esetlegesen és éppen csak jelzésértékűen jelentek meg

az interjúkban, így semmi következtetés nem vonható le belőlük. A szélesebb kapcsolati háló és az iskolaválasztás közötti összefüggésre nem volt értékelhető példa.

Az egyetem kiválasztásánál a többség esetében nem az oktatási nyelv volt az elsődleges szempont, hanem a szak, amit tanulni akartak.

Az egyetemen szerzett tudással és képességekkel az interjúalanyok többsége elégedett volt. Legkevesbé azok tudták kamatoztatni a tanultakat, akik kezdettől fogva, vagy legalábbis nem sokkal az egyetem elvégzése után, pályát módosítottak. Ez leginkább a kassai Műszaki Egyetem abszolvenseire jellemző, akik olyan szakokon végeztek, amelyekben lakhelyükhöz közel nem tudtak elhelyezkedni. Esetükben tehát nem az egyetem presztízsével volt gond, hanem azzal, hogy az adott régióban a tanult szakmában nagyon kevés a munkalehetőség. A diploma viszont hozzásegítette őket ahhoz, hogy ha más szakmában, más területen is, de álláshoz jussanak.

Az eredeti szakmájukban elhelyezkedett interjúalanyok többé-kevésbé kamatoztatni tudták az egyetemen tanultakat. Úgy tűnik, ez fokozottabb mértékben jellemző a természettudományi vagy műszaki szakokon végzettekre, közülük is leginkább a pozsonyi, a brünni és a magyarországi műszaki egyetemek abszolvenseire. Felmerül a kérdés, hogy minek köszönhető a felsorolt egyetemek diákjai és a kassai Műszaki Egyetemen végzett interjúalanyok életútjának különbözősége. Miért van az, hogy bár mindkét csoport műszaki egyetemet végzett, az első pályamódosításra kényszerült, a második pedig alkalmazottként vagy vállalkozóként, de mindenképpen a szakmában épít sikeres karriert? Ezt az is magyarázza, hogy a Kassán végzettek – amint azt már említettem – olyan szakokon tanultak, amelyek iránt Kelet-Szlovákiában nincs kereslet (ők viszont ott akarnak élni és dolgozni), a többi műszaki egyetemet végzett pedig villamosmérnöki, számítástechnikai stb. diplomát szerzett, amellyel probléma nélkül el tudnak helyezkedni.

3.2.2. Az elhelyezkedést és a munkahelyválasztást befolyásoló tényezők

Ebben a fejezetben két problémakörre szeretnék kitérni. Először arra keresem a választ, hogy az interjúalanyok minek, illetve ki(k)nek köszönhetően kaptak munkát az egyetem elvégzése után. A második kérdés pedig arra irányul, hogy milyen az elképzelésük a megfelelő munkahelyről, milyen kritériumok alapján választottak munkahelyet.

3.2.2.1. Az elhelyezkedés körülményei

A megkérdezetteket a munkakeresés szempontjából két csoportra oszthatjuk:

1. ők kerestek munkát;
2. képletesen szólva a munka kereste és találta meg őket.

Az első csoport a népesebb. Nézzük tehát, mily módon zajlott a munkahelykeresés!

A beszélgetések alapján három alapvető tendencia rajzolódik ki:

1. A legtöbben azzal kezdték munkaerő-piaci karrierjüket, hogy leültek a számítógép elé, és interneten pásztáztak megfelelő munkahelyek után. Ezzel egy időben vagy ezt követően bűjták az újsághirdetéseket is, majd elkezdődött a kérvényírás és -küldés időszak, amelyet esetenként hosszabb-rövidebb ideig tartó várakozás után a meghallgatások periódusa követett, majd legtöbb esetben az elhelyezkedés. Bizonyos esetekben az ismerősök segítségét is igénybe vették.

2. Az előzőhöz képest ritkább, de azért még jelentős tendencia az ismerősök elsődleges igénybevétele, és az ő közbenjárásukra történő elhelyezkedés.

3. Az interjúalanyokra csupán minimális mértékben volt jellemző, hogy a munkaügyi hivatal vagy magán munkaközvetítő ügynökség segítségét keresték.

Az interjúalanyok másik csoportjába azok tartoztak, akiknek munkát kínáltak fel, még mielőtt munkát kerestek volna. Ez a csoport sem teljesen homogén. Vannak, akiknek nem kellett munkát keresniük, mivel már az egyetemi évek alatt is dolgoztak, s az egyetem elvégzése után sem változtattak munkahelyet (pl. a levelező tagozaton tanuló pedagógusok képesítetlen munkaerőként tanítottak a lakhelyükön vagy annak közelében található iskolában). Vannak, akik szintén dolgoztak egyetemi tanulmányaik alatt, s bár nem maradtak az eredeti munkahelyükön, épp ennek köszönhetően kínáltak fel nekik másik, számukra megfelelőbb állást. Végezetül vannak olyan interjúalanyok, akik ismeretségi körüknek köszönhetően kaptak állást.

Különálló csoportot képeztek a vállalkozók. Többségük már az egyetem alatt dolgozott, voltak, akik már akkor indították vállalkozásukat. Ez a stratégia fokozottabb mértékben jellemző a természettudományi vagy műszaki szakemberekre (főleg az informatikusokra és a közgazdászokra), mint a humán szakokon végzettekre.

„Én már az egyetem második évében kerestem munkát, sőt bedolgoztam bizonyos cégeknek. Volt lehetőség arra, hogy minél hamarabb függetlenítsem magam a szüleimtől, tehát elkezdtünk bedolgozni, brigádmunkákat, először akár fizikai jellegű brigádmunkákat, utána pedig egyre jobban értettük a szakmát, második-harmadikban pedig bedolgoztunk szakmánkon belüli cégeknek. Ez számomra sikerként könyvelhető el, mert ment a dolog, utána pedig mikor harmadikos voltam, alapítottam egy saját céget, ami egy internet-szolgáltató kft. volt.”

A többség úgy tartotta, hogy az első álláskeresés a legnehezebb.

„A legnehezebb elindulni. Az iskola elvégzése után megtalálni a munkát, és aztán már könnyű, ha az ember tapasztalatot szerez és van gyakorlata. Amikor te keresed a munkát, akkor tulajdonképpen bármit elvállalsz, csak kapjál valami munkát, amiből meg tudsz élni. Aztán már valamilyen szintet elérsz, tapasztalatot szerzel, aztán már nem te keresed a munkát, hanem válogatsz benne.”

Összefoglalás

A megkérdezettek többsége az egyetem befejezése után nem vette igénybe a munkaközvetítő intézményeik szolgáltatásait, hanem saját maga látott neki a munkahelykeresésnek. Ez vagy úgy történt, hogy hirdetésekön keresztül jelentkeztek be a különböző munkaadókhoz, vagy ismerőseik segítségét vették igénybe (tehát a hálózatok e téren sokkal inkább működtek, mint az iskolaválasztásnál), esetleg a két lehetőséget kombinálták egymással. Többségüknek ily módon sikerült is elhelyezkedniük. Akik túl voltak az első munkahelyen, hasonló módon jártak el a következő munkahely(ek) keresésénél is, hacsak nem kaptak ezt megelőzően állásajánlatot.

Azokra az interjúalanyokra, akik már egyetemi éveik alatt is dolgoztak, gyakrabban jellemző, hogy a munkaadók keresték meg őket.

Ami a magyar fiatalok szlovákokhoz viszonyított elhelyezkedési esélyeit illeti, az interjúk alapján nem állapítható meg semmiféle különbség a két csoport között. Feltehe-

tőleg nincs is, hiszen egyrészt a megkérdezettek sem említettek diszkriminációt, másrészt a statisztikai adatokból is tudjuk, hogy a munkanélküliek között a felsőfokú végzettségűek vannak a legkisebb arányban, s ez a magyar diplomásokra is vonatkozik. A diszkriminációra igazából nincs is ok, mivel a megkérdezettek többsége szlovák egyetemen végzett, ennek köszönhetően tudott szlovákul (ha korábban nem is tudott tökéletesen, az egyetemen megtanulta a nyelvet).

Az interjúalanyok között többen voltak olyanok, akik magáncégeknek dolgoztak. Ez nem is annyira tudatos szándék vagy választás, inkább a lehetőségek és az egyéb munkakeresésnél fontos szempontok következménye.

A vállalkozás kevésbé vonzotta őket, úgy tűnik, aki vállalkozni akart, az már megtette. Voltak, akik később valamilyen oknál fogva megszüntették vállalkozásukat, mások mostanáig vállalkoznak.

3.2.2.2. Milyen a megfelelő munkahely?

A jó munkahelyet az interjúalanyok leggyakrabban a következő kritériumokkal jellemezték:

- az érdeklődési körnek megfelelő munka;
- a lakóhelyhez közel levő munka;
- megfelelő fizetés;
- jó munkahelyi kollektíva;
- olyan munka, amelynek van értelme;
- végzettségnek megfelelő munka;
- stabil munkahely;
- továbblépési lehetőségek;
- nyugodt munka.

Bár az ismertetett szempontok általában kombinálva fordultak elő, a sorrend nagyjából megfelel az egyes kritériumok említési gyakoriságának. A megkérdezettek számára tehát az volt a legfontosabb, hogy olyan munkát végezzenek, amely leköti az érdeklődésüket – az sem baj, ha nem a tanult szakmát végzik –, minél kevesebb utazást igényeljen a munkába való eljutás, és megfelelő fizetést kapjanak. Minimális esetben kaptunk olyan válaszokat, mint például *„bármilyen munka jó, itt Keleten mindennek örülni kell”*, ami azt jelzi, hogy a megkérdezettek a munkaerőpiacon nem voltak, nincsenek kiszolgáltatott helyzetben, rendelkeznek kisebb-nagyobb választási lehetőségekkel. Úgy tűnik, e szempontból a nyugat-szlovákiaiak, a természettudományi vagy műszaki szakmák képviselői és a férfiak jobb helyzetben voltak, mint a keletiek, a humán szakmák képviselői és a nők, de a helyzet azért sokkal bonyolultabb ennél a megállapításnál, hiszen a természettudományi és műszaki szakmák gyakoribbak a férfi interjúalanyok körében, a Kelet-Szlovákiában élő nők eleve rosszabb helyzetben vannak a Nyugat-Szlovákiában élőkénél, ugyanakkor Kelet-Szlovákiában a férfiak választási lehetőségei is korlátozottabbak.

További lényeges információ, hogy a megkérdezettek számára a munka érdekessége és a munkahely közelsége fontosabb vagy egyenrangú volt az anyagi juttatással. Függetlenül attól, milyen területen dolgoztak, nem a fizetés volt a domináns szempont. Természetesen voltak olyan megkérdezettek, akiknek a fizetés a leginkább mérvadó – pl. az egyik jogász azt mondta, hogy ha adnának neki 50 ezer koronát, s elküldenék utcát söpörni, ennyi pénzért ő bizony elmenne –, de nem ez volt a jellemző.

„Elsősorban az embert kielégítse minden szempontból ez a munkahely, főleg érvényesülni tudjon, az elképzeléseit, az álmait valóra tudja váltani. Lehetőséget kapjon minden szempontból, hogy bebizonyíthassa, mit tud, mit szeretne csinálni, és azt, amit elvégez, azt a munkát megfelelően értékeljék, most nem elsősorban anyagi értékelésre, hanem főleg erkölcsi elismerésre és erkölcsi megbecsülésre gondolok. Én pontosan emiatt váltottam a múlt évben, amikor már ez nagyon hiányzott, az erkölcsi elismerés és megbecsülés.”

„Hát megmondom őszintén, nem is az, hogy hol, kivel, hanem az, hogy legyen értelme, amit csinálok. Mert beszélgettem néhány volt iskolatársammal, és mondják, hogy olyan munkahelyük van, hogy csinálnak valamit, de annak semmi értelme, vagy legalábbis ők nem látják az értelmét, vagy nincs tudtukra adva az, hogy jól van, jól megcsináltad, vagy hogy ebből haszon lesz, vagy valami lesz.”

Olyan munkahelyre vágytak, ahol nem rutinmunkát kell végezni.

„Nem szeretném, hogy most elmegyek melóba, leütöm a kártyát, délután kettőkor leütöm, aztán megyek haza.”

Ugyancsak fontos szempont volt a munkahely közelsége.

„Hát mivel ilyen családcentrikus vagyok, nem nagyon szerettem volna messzire kerülni a családi fészektől, ezért ilyen terveim nem voltak, hogy én most Pozsonyban vagy Kassán akarjak munkát keresni, ezért csak a közeli kórházakba próbáltam kérvényt benyújtani, így a Terebesi, Nagymihályi járásban, vagyis hát a két határjárásban.”

Hol jobb dolgozni, az állami vagy a magánszférában? Az interjúalanyok véleménye szerint erre a kérdésre nem lehet egyértelmű választ adni, mert egyiknek is, másiknak is ugyanúgy van előnye és hátránya. Általában úgy gondolták, hogy a magáncégek jobban fizetnek, viszont az állami szférában nagyobb a biztonság. Persze az sem mindegy, hogy milyen állami, illetve magánvállalatról van szó, sok függ attól, hogy milyen a menedzsment, fontos a cég nagysága, stabilitása, s az, hogy milyen ágazatban működik.

„Magáncégeknél előnyösebb elhelyezkedni..., de nem érdemes mikrocégeknek, hanem legalább egy közepes cégnél. Az állami cégek közül pedig csak egy működő, nagy cégnél, amely nem a múltat görgeti maga előtt. Ha az egyiknél sem, akkor ha van hozzá tehetsége, jobb, ha a saját utat választja.”

„Minden attól függ, hogy milyen jellegű munkát végzel. Még az sem biztos, hogy a magánszférában ugyanazért a munkáért több pénzt kapsz. De egy állami cégnél nagyobb a szociális biztonság, legalábbis én úgy látom.”

„Egy kezdőnek jó, ha egy multihoz megy, mert ott sok olyat megtanul, amit egy kis cégnél vagy állami cégnél nem tanulhat meg. A multcégek fel vannak fegyverkezve a legújabb technológiával, belső struktúráik úgy vannak kidolgozva, hogy ezek az emberek állandóan ilyen on job tréningben vannak, és aztán azzal a kapacitással, amit ott megtanulnak, egy idő után nagyon jól el tudnak helyezkedni kisebb magáncégeknél. Vagy átmennek a konkurensekhez. Vagy aztán olyan pozícióba kerül, hogy maga kezdi bevezetni a restrukturalizációt.”

Azok, akik a leginkább sínen érezték magukat, inkább hajlottak a versenyszféra felé. Ennek több oka volt: egyrészt úgy gondolták, hogy Szlovákiában kevés a jól működő, modern állami nagyvállalat, másrészt feltételezték, hogy az állami szférában az alkalmazottak kiválasztásánál más kritériumok érvényesülnek, mint a magáncégeknél.

„Az állami szférában még most is politikai hovatartozás szerint választják a legkisebb referenseket is. A magánszektorban pedig véleményem szerint csak a tudás és a tapasztalat számít.”

Összefoglalás

A megkérdezettek azt tartották jó munkahelynek, amely érdekes, perspektivikus, az adott területen belül kreatív és egyéni döntéshozást is igénylő munkát kínál, ahol az embert megbecsülik, megfizetik, nem kell sokat utazni, és jó a munkahelyi légkör.

A munkahelyválasztásnál egyáltalán nem volt szempont a nyelvhasználat. Az interjúalanyok többségének nem okozott gondot a szlovák nyelvű kommunikáció. Nem említettek, hogy álláskeresésénél, munkahelyi meghallgatásnál diszkriminációt tapasztaltak volna, s elmondásuk szerint a későbbiekben sem voltak kitéve nemzetiségükből fakadó atrocitásoknak a vezetők, kollégák és a kliensek részéről.

A magánvállalatok alkalmazottai, illetve a vállalkozók inkább a versenyszférát részesítették előnyben. Az állami szférában dolgozók kevésbé határozottan foglaltak állást, ők mindkét területnek tulajdonítottak pozitív és negatív vonásokat.

3.2.3. Migrációs tendenciák és a migránsok megítélése

3.2.3.1. Otthonmaradás vagy ingázás?

Amint az előző fejezetből kiderült, az interjúalanyok számára nagyon fontos volt, hogy a munkahelyük minél közelebb legyen a lakhelyükhöz. Ez egyértelműen jelezte, hogy nincsenek migrációs szándékaik, s ez érvényes volt úgy a belső, mint a nemzetközi migrációra.

A beszélgetésekből az is kiderült, hogy:

- egy részüknek vannak tapasztalatai a belső migrációval, hiszen iskolás korukban naponta utaztak a városban székelő középiskolába;

- nagyrészt olyan emberekről van szó, akiknek nincsen külföldi munkavállalással kapcsolatos tapasztalata, mivel sem iskolás korukban, sem később nem dolgoztak külföldön;

- szinte mindannyian dolgoznak, s a csekély számú munkanélküli sincs igazán kényszerhelyzetben, inkább csak kivár, s eközben különböző módon tevékenykedik (pl. vállalkozást készít elő, krumplit termeszt stb.);

- nem megfelelő az idegennyelvtudásuk;

- többségüknek családja, kisgyermek van.

Úgy gondolom, hogy a felsorolt körülmények mindenképpen kihatnak arra, hogy az interjúalanyok döntő többsége nem akart ingázni, külföldre pedig végképp nem készült.

A családdal kapcsolatos teendők elhanyagolásától való félelem mellett az is a belső migráció ellen szólt, hogy drága az utazás, a napi rezsi, ugyanakkor nem valószínű, hogy a munkaadó a fizetésbe belekalkulálná a munkavállalónak ezeket a járulékos költségeit.

A külföldi migráció is sokat veszített vonzerejéből a családi kötelek fellazulásának veszélye miatt. Az interjúalanyok nagy része már letelepedett, saját lakása, háza volt, építkezett. Őket már erősebb gyökerek fűzték szülőföldjükhöz, mint azokat, akik még

nem alapítottak családot. Mindazonáltal az utóbbiak körében sem tapasztaltunk valamiféle tömeges külföldre vándorlást.

„Szerintem itt is lehet, ha itt valaki áttöri magát, akkor tényleg azt mondom, hogy jó. Mert szerintem itt sokkal nehezebb áttörni, mint külföldön. Mondjuk rá itt egy asztalos nehezebben tud úgy áttörni, mint ha kimegy Írországba vagy Angliába, és ott egyszerűen azzal, hogy ő asztalos, ki tud magának alakítani egy klientúrát, és jól meg tud belőle élni. Itt sokkal nehezebb.”

„Hát mivel családom van, ezért ez eléggé megkötö a kezemet. Vagy ki kéne vinni az egész családot magammal, vagy pedig egyedül kimenni és itt hagyni őket. Egyelőre egyiket sem szándékozom megtenni.”

„Vagy ott keresni és itt élni, aminek nincs értelme, vagy ott keresni és ott élni, aminek ugyanúgy nincs értelme. Akkor meg minek menjek el innen? Lehet, hogy kint jobban tudnék élni családotul, meg ilyesmi, de nem látom annak értelmét, hogy begubózzák Londonban egy négyszer ötméteres lakásban, és akkor igen jól élek, mert nincs gondom semmire. De minek élek? Itt itthon vagyok, itt születtem, itt van mindenki.”

Az interjúalanyok kisebb hányada távlatilag vállalna külföldön munkát, ha ez számára kihívást jelentene és kifizetődő lenne. Ezt leginkább úgy tudták elképzelni, hogy ingáznának. A külföld alatt tehát a szomszédos országokat értették, ám nem elsősorban Magyarországot. Valószínűleg ezzel is összefügg, hogy amikor terveikről beszéltek, szinte kivétel nélkül a nyelvtanulást említették (azok pedig, akik tudtak valamilyen nyelven, egy másikat szeretnének megtanulni). A közelség tehát e téren is szempontként szerepelt.

„Gondolkodtam és még gondolkodom is, mivel Gútán lakom, ami 20 kilométerre van a magyar határtól, ezért természetesen felmerült bennem, hogy ott a Nokia meg a rengeteg beszállító cég, sőt még Budapest is Gútáról egy órányira van, úgyhogy még az is megoldható lenne. Volt is már olyan, hogy jelentkeztem egy budapesti cég megkeresésére, aztán mégsem mentem bele a dologba. De hogyha valami Komáromban akadna, akkor megoldható lenne oda elmenni dolgozni. Meg is nézem minden héten a Nokia weboldalát, hogy nincs-e nekem való állás.”

Aki tehát vállalna külföldön munkát, az is inkább a környéken, ha pedig mégis messzebb, akkor csak meghatározott időre. Bár egy-két megjegyzésben utaltak a kivándorlásra, ennek gondolata senkit sem foglalkoztatott komolyan.

„Hogyha olyan nehéz lenne a szituáció itt keleten, hogy nem tudnánk megélni olyan szinten, ahogy szeretnénk, akkor szednék a sátorfánkat és mennénk.”

Említettem, hogy az iskolás időkben csupán keveseknek volt külföldi munkavállalói tapasztalata. De ők sem vágytak arra, hogy külföldön éljenek, talán épp személyes élményeik miatt. Az egyik interjúalany, aki dolgozott Németországban, a következőképpen válaszolt:

„Nem tervezek külföldi munkavállalást, tartós letelepedést. Átéltam Németországban, amikor az egyik szlovén kolléga zokogott az asztalon, mert német nőtt vett el, német gyerekei vannak, és harminc év után azt mondták neki, te külföldi vagy, menj haza.”

A megkérdezettek közül kevesen voltak olyan munkakörben, hogy külföldi tanulmányutakra járhassanak. Az egyik megkérdezett, aki vezetői pozíciójának köszönhetően szokott külföldre járni, érdekesen nyilatkozott a németországi tanulmányutakkal kapcsolatban.

„Mindig arra jövök rá, hogy nálunk is működik. Hogy bizonyos dolgokban mi jobbak is vagyunk, csak a németek szeretik magukat úgy prezentálni, hogy ők a legjobbak. De nem úgy van. Nekem sokat ad abban (mármint a kiküldetés – L. Zs.), hogy megnyugszom, hogy ez nálunk is van, meg jobban is csináljuk. Nem mondom, hogy mindent. Bizonyos dolgokat. Mert mi szeretünk felnézni a nyugati államokra, hogy nálunk minden csak ilyen, ott meg olyan, de nem így van. És ha jön egy turista, aki fennhordja az orrát, hogy jaj, Szlovákia, akkor megmondom, hogy de hisz én voltam kinn, és nálatok is így van, aztán akkor mindjárt elcsendesedik.”

Nem lenne teljes ez a fejezet, ha kihagynám belőle azokat, akik mégiscsak részesei a migrációnak. Az alábbiakban egy olyan interjúalanyról lesz szó, aki számítástechnikai szakemberként Bécsben dolgozott. Nézzük, milyen stációkon keresztül jutott el a külföldi munkavállalásig!

Az egyetem befejezése után interneten keresett munkát. Próbált kikerülni külföldre, de ez nem sikerült azonnal.

„Több cégbe beadtam a jelentkezésemet, megmondtam, mennyit akarok kapni, elmentem interjúkra, és akkor több helyre fölvettek.”

Az első munkahelye Pozsonyban volt, tehát naponta ingáznia kellett. Öt hónapot töltött ezen a munkahelyen, majd jött egy újabb lehetőség, s kimehetett Németországba.

„Gyorsan megtanultam angolul, három hónap alatt. Úgy tanultam, hogy naponta két-három órát, aztán elvittek Münchenbe, luxushotelban aludtunk, és másnap három-négy interjú volt, németekkel angolul. Aztán jött ez a lehetőség Bécsbe, oda is elmentem. Hát az angoltudásom nem volt perfekt, de hát annyi elég volt nekik, mert felvettek.”

Ennek az interjúalanynak is volt családjá, de elmondása szerint mindnyájuknak megfelelt ez az életforma. Ő ugyanis négy napot dolgozott Bécsben, három napot otthon töltött.

Munkahelyi körülményeit, életformáját hüen érzékelteti az alábbi beszélgetésrészlet:

„– Kommunikáció terén akkor nincsenek gondjaid?

– Így a munkáügyekben nincsenek gondjaim.

– Egyéb téren?

– Úgy van gond, hogyha van ilyen munkahelyi akció, összejövünk, elmegyünk vacsorára, konyhanyelv, beszélgetni arról, na most épül a ház, most tettük fel a tetőt, és mi az a kémény. Ezek nem azok a kifejezések, amiket tanultam, és akkor kézzel-lábbal elmagyarázom.

– Milyen nyelven?

– Angolul.

– Mennyire tudsz németül?

– Németül annyira tudok, hogy az írott kommunikációt megértem. Tanulgatok németül, csak lassan megy. Amikor kimentem, akkor nem tudtam annyira angolul, hogy megengedhessem magamnak, hogy németül tanulhassak, hanem az angolt tanultam folyamatosan. Később meg már annyi munka lett, hogy nem lett rá időm. Úgyhogy amennyi rám ragadt.

– A szakmádban mennyire számít az, hogy valaki milyen nyelven és hogyan kommunikál?

– Angolul kell tudni, és az elég. Az a fontos, hogy a cégen belül más emberekkel megértesd magadat. Ehhez az kell, hogy az egész cég tudjon angolul, az én esetemben

ez bejött. Jön valaki, aki nem fog tudni angolul, akkor nekem amiatt az egy miatt meg kell tanulnom németül, hogy tudjak kommunikálni vele. De már jött 20-25 ember a cégbe, és nem volt vele probléma. Vagy velem nem volt probléma.

– Mik a legfontosabb elvárásaid egy munkahellyel szemben?

– Ebben a pillanatban fontos, hogy hol van az a munkahely. Nem szeretném Bécsset felcserélni Pozsonnyal. Ha újra Pozsonyba ingáznék, már az is egy stressz. Ha innen járnék Pozsonyba, akkor mennék a vonattal, tömött vonat, késik a vonat, mindenféle emberek járnak a vonaton. Pozsonyban a közlekedés, tömött buszok, tömött villamosok, nem járnak a buszok. Közlekedési dugók, nem tudom. Bécs ehhez képest tiszta nyugalom, ott, ha kimész a villamosra és hosszú utca van, jön a villamosod, már látod megszűrő, hogy ott van a következő, azután meg már látod a harmadikat. Tudod, hogy nem kell rá várni, jönnek pontosan. Van metró, igazán nem nagyon fordul elő, hogy valami tömve lenne, kényelmesen tudsz utazni, és mindig pontosan érsz oda. Szóval nincs az a stressz, ami addig volt, amíg Pozsonyba jártam, rohanás, korán kelés, tömött buszok, későn vonatra várni. Az most nincsen, és ez fontos.

– Egyéb szempontok?

– Nincs olyan érzésem, hogy ne kapnék meg valamit. A munkaadó próbál mindent úgy csinálni, hogy az alkalmazott jól érezze magát. Időnként mindenkit meghívnak vacsorára, ha születésnapja van valakinek, pezsgőt bontanak.

– Az anyagi oldal mennyire fontos?

– Az anyagi oldal annyiból fontos, hogy meg tudjad teremteni a családnak azt, amit elképzelsz.

– Hol élsz jelenleg?

– Otthon kétszobás lakásban, meg Bécsben van szobám.

– Család?

– Megvagyunk a családdal, sokan úgy gondolják, hogy nem biztos, hogy ez a jó élet, amit én csinállok, hogy négy napot nem vagyok otthon. Erre próbál mindenki valamilyen magyarázatot találni, de ha Pozsonyba járnék dolgozni, akkor reggel hatkor mennék, és este nyolckor jönnék, ez így menne öt napon át, és a gyerekekkel ugyanúgy nem lennék. Így meg kényelmesen ledolgozom azt a négy napot, és itthon vagyok három egész napot.”

Összefoglalás

Az interjúalanyok többsége helyben dolgozott, ami nem véletlen, hiszen láttuk, hogy álláskeresőknél az egyik fontos szempont épp a munkahely közelsége volt. Nem akartak távolabb dolgozni, ezt főleg azzal indokolták, hogy családjuk van, és az utazás sokba kerülne. Minden bizonnyal az is fontos tényező, hogy megtalálták számításaikat – ennek bizonyítéka, hogy nagyrészt elégedettek voltak az életükkel –, vagyis nem volt sem olyan motiváló, sem olyan kényszerítő hatás, amely migrációhoz vezethetett volna. A külföldi migrációnak sem volt körükben vonzereje.

A megkérdezettek kisebb csoportja elmondta, hogy adott esetben vállalna külföldön munkát, de csak akkor, ha magától adódna. Különböző erőfeszítéseket nem tettek ennek érdekében, ami újfent arra vall, hogy ez nem volt fontos számukra. Néhányan próbálkoztak külföldi munkát találni, de az ő esetükben sem valamiféle görcsös igyekezetéről volt szó, inkább csak arról, hogy figyelték az álláshirdetéseket.

Külföldi migrációban érdekelt interjúalany kevés volt a mintában. A külföldi állás esetükben hosszabb ideje tartó tudatos keresés eredményeként jött össze.

Mindent összevetve tehát a kutatás időpontjában, azaz 2006-ban az interjúalanyok körében nem voltak migrációra sarkalló tényezők. Sokkal inkább meghatározó volt az adott környezetbe való beágyazottság. Az, hogy az interjúalanyok többségének saját családjá volt, tovább mélyítette a beágyazottságot.

3.2.3.2. Vélemények a migrációról és a migránsokról

A beszélgetések során a migráció kérdése kétféle vetületben merült fel. Egyrészt a rövid távú munkavállalással, másrészt a tartós külföldre költözéssel kapcsolatban. Külföld alatt a többség a nyugati államokat értette. Nem jellemző a migránsok elítélése, de azért voltak árnyalatnyi eltérések a véleményekben.

A megkérdezettek általában úgy gondolták, hogy nagy merészség és bátorság kell ahhoz, hogy valaki a semmiből teljesen egyedül új egzisztenciát kezdjen, ezért nagyra értékelték azokat, akik mindezt vállalják. A többség úgy látta, hogy a migráció az egyén döntése, amihez joga van, főleg abban az esetben, ha odahaza nem tud kellőképpen boldogulni, nem nyílik elegendő tere az érvényesülésre. Márpedig véleményük szerint a külföldön munkavállalók épp azért mennek el, mert jobban akarnak érvényesülni, vagyis többet akarnak keresni. Kevesen gondolták azt, hogy a külföldi munkavállalás fő motivációja a nyelvtanulás – ha, akkor inkább csak a diákok esetében –, a felnőttek esetében szerintük a pénzkeresés és a kalandvágy a meghatározó migrációs tényező.

Azt is tudatosították, hogy a migránsok körében is vannak különböző rétegek, csoportok.

„Kétféle ember van. Az egyik azért megy ki, hogy pénz keressen, összespóroljon, hazahozza, itt fektesse be, vagy vállalkozást nyisson, vagy házat vegyen, autót vegyen. A másik ott marad. Úgyhogy csak ez a két lehetőség van, vagy hazajön, itt fektet be, vagy ott van, de ott se úr, mert annyi van, hogy eszik, meg lakik, de ott egy életen át kell spórolni, hogy lakást tudjon venni, vagy még akkor sem tud, mert csillagászati árak vannak, úgyhogy egyik se jó, másik se jó.”

„Az egyik a könnyebbik utat választotta. Az, aki azért ment ki, mert ott gyorsan, könnyen, szakmáját félretéve lehet pénzt keresni, pl. egy mérnök kimegy kőművesnek, mert az adott helyzetben többet keres ezzel a munkával, mint itthon. Ezek az emberek általában, miután bizonyos anyagi hasznot elértek, visszajönnek, és itt ugyanazt a szakmát próbálják folytatni, amit kitanultak, de általában ez nem sikerül nekik, mert kiesnek a gyakorlatból, tehát így hosszú távon szerintem nem érdemes kimenni. A másik réteg az, amelyik kimegy, és a szakmájában próbál elhelyezkedni, s ha el tud helyezkedni, akkor jól jár, szóval akkor általában vagy visszajön és tudja folytatni azt itt, s tapasztalatokkal, jó anyagiakkal jön vissza, vagy ha ott marad, akkor is jól jár.”

A megkérdezettek többsége tehát kimondottan nem ítélte el a boldogulásukat külföldön keresőket, de sokuknál azért érezhető volt valamiféle enyhe rosszallás. Ennek hátterében egyrészt a „süllyedő hajóról való menekülés” szindróma fedezhető fel (még ha nem is teljesen helyénvaló ez az összehasonlítás, hiszen az utóbbi években Szlovákia gazdaságilag sokat fejlődött), másrészt nem tartották helyesnek, hogy valaki szakmáját

a sutba vágva, hajlandó külföldön több pénzért segédmunkákat végezni. Végso soron úgy érezték, ez a könnyebb út.

„Gondolom azért mentek el, mert itthon nem találták saját magukat, vagy anyagilag szerették volna magukat egy kicsit összeszedni. Én nem ítélem el őket, csak szerintem nem az a helyes, hogy valaki diplomával, egy jó végzettséggel kimegy, és ott esetleg mosogató vagy szolgáló lesz egy másik országban, pár ezer koronával többért, mint amennyiért itt is boldogulna.”

Az említett interjúalanyok szavaiból kiderül, hogy számukra nagyon fontos a szülőföldön maradás. Ez egy olyan érték, amely más társítható értékekkel együtt a folytonosság, a megmaradás, a szülőföld életetésének, a nemzeti identitás megőrzésének záloga. Ezért úgy gondolták, a migráció nem csupán egy döntés eredménye, hanem elsősorban azon múlik, kinek milyen az értékrendje. Van olyan „típusú” ember, aki el tud menni, és van olyan, aki erre nem képes. S itt nem is arról van szó, hogy melyik a jobb, helyesebb döntés, hanem inkább arról, hogy ők az utóbbi csoportba sorolták magukat.

„Talán két csoport van, két különböző reakció van. Az egyik az, aki azt mondja, hogy hát nem kellene itt hagyni, itthon kellene felvenni a harcot, itthon kellene boldogulni, mert mi lenne, ha mindenki elmegy. A másik csoport meg az, aki azt mondja, hogy miért szenvedjen ő itt, miért tegye fel az életét arra, hogy majd az unokáinak jobb lesz, úgyhogy kár ezzel vesződni. Én mindenkinek a döntését elfogadom, azért mert más dolgokon ment keresztül. Nem mindegy, hogy az ember milyen családi környezetből származik, az mennyi erőt ad, hogy valakinek, mondjuk az én esetemben, tanár szüleim vannak. És ez egyfajta identitást, szellemi elvárást is jelent.”

„A könnyebb utat választják. Meg bizonyára mások az értékeik. Mert mint mondom, külföldön könnyebb megélni. Nem kell az embernek állandóan azon aggódnia, hogy jaj, nem fogok megélni a fizetésből, nem lesz munkám, meg egyebek, nem tudok összekeresni magamnak autóra, nem fogom tudni fizetni az albérletet, ezek a problémák úgy külföldön nem merülnek fel annyira, mint itt. És azok, akik ezt választják, gondolom azért mennek ki. Aztán kérdés, hogy mi győz az emberben. Az, hogy itt maradjon a szülőföldjén, és itt próbáljon érvényesülni, vagy a könnyebb utat választja, és kimegy külföldre. Persze ki kell menni, de nem úgy, hogy összepakolni és nem visszajönni. Persze tapasztalatot szerezni, meg világot látni, mindenképpen ki kell menni egyszer-kétszer. Úgy, ahogy a japánok csinálják, járják a világot a kis kameráikkal, mindent lefényképeznek, és a világszerte szerzett információkat, tapasztalatokat otthon érvényesítik. Ezért van Japán 10 évvel előbbre, mint a világ többi része.”

Vagy egy utolsó vélemény, amely azt is hűen tükrözi, hogy az ember mennyire sarkítva lát mindent, ha az övéről, a szeretetről, a megszokottról van szó:

„Mindenkinek jobb jövőt remél magának. [...] Ha valaki egyszer már kimegy, akár New Yorkba, és szétnéz, és akkor hazajön, akkor azt hiszi, hogy egy putriba jött vissza. Mondjuk én nem tudnám magam elképzelni egy olyan városban, mint New York, én világletemben falun nőttem fel, még most is falun élek, és nekem ilyen szempontból tetszik, hogy a gyerekek is az udvaron játszanak, meg nyugodtabb az ember, becsukja a kaput, és akkor játszik a gyerek azon az udvaron. Engedjél ki egy nagyvárosban két gyereket, ahol mindenféle emberek akadnak...”

Összefoglalás

A külföldi migráció megítélése általában semleges, de attól is függ, hogy kinek a migrációjáról és milyen migrációról van szó. Elfogadottabb a rövid távú migráció, mint az emigráció. Elfogadottabb, amikor olyan migránsokról van szó, akik nem „szolgálni mennek” külföldre, hanem a saját szakmájukban akarnak érvényesülni.

Az előző fejezetben már kiderült, hogy a megkérdezettek többsége sem rövid távú külföldi munkavállalásban, sem kivándorlásban nem érdekelt, s arra is megpróbáltam rámutatni, milyen tényezőkkel függhet ez össze. A jelen fejezetben ennek a tendenciának egy újabb magyarázatát találtuk: a szülőföldön maradás érték, a család, a folytonosság, a közösség szimbóluma. Aki elköltözik, valójában feladja ezt az értéket, s tudatosan szakítja el a szálakat.

3.3. Tipikus karrierpályák

A beszélgetésekből kirajzolódó tipikus karrier állomásai a következők:

1. az egyetem elvégzése;
2. álláskeresés;
3. elhelyezkedés (a tanult szakmában vagy más területen);
4. aktív munkaerő-piaci helyzet;
5. újabb álláskeresés vagy állásajánlat;
6. új munkahely.

A megkérdezettek többségének karrierje tehát lineáris, nem voltak benne kitérők, nem voltak benne törések. Amint azt az eddigi munkahelyek száma jelzi, nagyjából minden második interjúalany az első munkahelyén dolgozott, tehát a 4. stáción leledzett. A többiek egyszer-háromszor változtattak munkahelyet. Az állásváltoztatások is az előrehaladást szolgálták.

Ha megnézzük a 3. állomást, felmerülhet bennünk a kérdés: vajon mennyire egyes ágú egy olyan karrier, amikor a diplomás szakember nem a tanult szakmát végzi, hanem más területen helyezkedik el. Ez teljes mértékben a megkérdezett elképzeléseitől és igényeitől függ. A mintánkban előforduló pályát módosított értelmiségiek nem tekintették kudarcélménynek, hogy a szakmán kívül helyezkedtek el, sőt voltak olyanok is, akik eleve más jellegű munkát szerettek volna végezni. A leggyakoribb pályamódosítás a vállalkozás vagy a számítástechnika, esetleg a kettő kombinációja, amikor valaki ezen a területen vállalkozik.

Örömteli tény, hogy a megkérdezettek döntő többsége nem volt munkanélküli, s még örömtelibb, hogy ez nem valamiféle megalkuvásnak köszönhető (mindegy, milyen munka, csak legyen), hanem annak, hogy megfelelő állást találtak. Bár a kelet-szlovákiai interjúalanyok többször említették, hogy régiójukban nehéz elhelyezkedni, és nem lehet karriert befutni, köztük sem volt több munkanélküli, mint az ország többi területén élők között.

A mintában szereplő néhány munkanélküli egyértelmű kivárási taktikát folytatott. El tudtak volna helyezkedni, de egyelőre nem akartak, mert jobb ajánlatra vártak (jobb fizetett munka, szakmán belüli állás, saját elképzeléseik maradéktalan megvalósítása). A velük folytatott beszélgetésekből nem érződött elkeseredés, kiábrándultság. Inkább a saját magukba vetett erős hit az, ami néha arra készítette a kutatót, hogy elgondolkod-

jon, vajon mennyire reális ez az önkép, az adott környezetben mennyire teljesíthetők az interjúalany (néha indokolatlannak tűnő) elképzelései, elvárásai.

A kérdés a siker–kudarcc dimenzió felől is megközelíthető. Ebben az értelemben igazából csak a megkérdezettek elégedettsége, illetve elégedetlensége, továbbá a siker-ről alkotott képük ad támpontot. Amint arról már beszámoltam, a többség elégedett volt. Nem panaszkodtak a munkahelyükre, munkájukra, általában kielégítette őket, amit csináltak. Sikernek pedig elsősorban azt tartották, ha az ember neki tetsző munkát végez. Saját kritériumaik szerint nézve tehát ők is sikeres emberek voltak.

A munkanélküliek sem érezték magukat sikertelennek. Ők is abból indultak ki, hogy munkanélküliként azt csinálhatják, amit szeretnek, s majd akkor mennek el dolgozni, ha a felkínált munka elnyeri a tetszésüket.

A kutatás nem igazolta, de nem is cáfolta azt a nézetet, hogy a presztízsszakmának tartott joggal és közgazdaságtannal jobban lehet érvényesülni, mint más szakokkal. A mintában szereplő közgazdászok és jogászok sikeresnek érezték magukat, de ugyanez a többi szakma képviselőjéről is elmondható, leszámítva a kassai Műszaki Egyetemen végzeteket, akik Kelet-Szlovákiában a tanult szakmában nem tudtak elhelyezkedni. Úgy tűnik azonban, hogy ők is megtalálták a számításaikat, mert diplomát szereztek, és helyben találtak munkát. Nagyon nehéz megmondani, hogy kinek mi a sikeres és a zsákutcás karrierpálya, hiszen ez függ attól, hogy ki milyen elvárásokkal választott egyetemet (pl. egy konkrét pályán belül akart szaktudást szerezni vagy csupán diplomára fáj a foga), milyen munkahelyre vágyik (pl. állandó fejlődésre és előmenetelre vagy nyugodt, közeli állásra, amely mellett családi teendőit is elvégezheti), és mit tart sikernek. A lehetőségekhez mérten próbáltam minderre választ adni, s végső következtetésem a következők:

1. A beszélgetések alapján nem mutatható ki egyértelmű zsákutcás karrierpálya, hiszen azok, akik pályát módosítottak, azt könnyvelték el sikernek, hogy egyetemet végeztek és dolgoznak, illetve vállalkoztak/vállalkoznak. Akik a tanult szakmában tevékenykedtek, többnyire úgyszintén elégedettek voltak pályájuk eddigi alakulásával.

2. Voltak, akik sínen érezték magukat, és voltak, akik még keresték, mi felelne meg nekik a legjobban. Nem mondható el azonban, hogy az utóbbiak automatikusan elégedetlenebbek az előbbieknél, ugyanis nem nyomás alatt, kényszerből próbálkoztak (pl. a munkanélküli), hanem saját többé-kevésbé kikristályosodott elképzeléseiket próbálták megvalósítani.

3. Ha már mindenképpen sikerpályát keresünk, elsőként az informatikusokat említeném. Az interjúalanyok közül elsősorban ők vállalkoztak (sikeresen!), ők dolgoztak ismert magáncégeknél (pl. Siemens), és közülük került ki az egyetlen személy, aki külföldön a saját szakmájában helyezkedett el.